

Comentari de text

«Fet d'armes»

Aquest conte pertany a la segona part amb què Pere Calders divideix el recull de trenta-un contes que componen *Croniques de la veritat oculta*, titulada *Ver, però inexplicable*. Es tracta d'un conjunt de dotze contes escrits entre el 1942 i el 1949, que tenen com a característica principal la brevetat; feta excepció d'«Una curiositat americana» i «Quieta nit», que sí bé són breus, no ho són tant com la resta. Una altra de les característiques comunes a tots aquests contes és que estan narrats en primera persona del singular; tot reproduint la percepció de la realitat d'un narrador que al mateix temps és també un personatge de la història. En el cas de «Quieta nit», la primera persona és del plural.

El personatge-narrador conta com un dia, apartat de la situació de guerra que està patint el seu poble, viu un moment propici per a la reflexió. De sobre, quelcom altera la plàcida situació en què es troba: un paracaigudista, estranyament vestit, pren terra a prop seu. El seu caducat uniforme —més endavant confes-sarà tristament que l'ha extret d'un diccionari— està compost per una capa que amaga una metralladora i una bicicleta plegable.

A continuació es produeix un altre fet sorprenent per al narrador. L'enemic se li adreça amb un marcat accent estranger per preguntar-li com pot anar a l'Ajuntament del poble. L'encađenament de situacions fins a aquest moment ha trencat amb la tranquil·litat del narrador i l'estratègica pregunta de l'enemic caigut del cel esdevé tan absurda com la indumentària que vesteix.

L'enemic i l'autoòcton seuen l'un a prop de l'altre, i s'inicia així un diàleg tan assenyat com absurd, per a ajustar la seves respectives accions al model de conducta que correspondria als rols que representen. Amb una actitud reflexiva compartida, d'acord amb el decòrum de la bona educació, es plantegen que el que haurien de fer és barallar-se, com correspondria a dos soldats que seguisin raonablement i d'una manera adequada el codi de conducta militar. Però es troben en un àmbit on no correspon l'enfrontament: irònicament es posa de manifest que ni el narrador porta armes ni són al camp de batalla i, per tant, els resultats de la baralla no serien homologables per l'oficialitat. L'enemic, doncs, proposa d'entrar al camp on pren sentit que es barallin.

La incursió en el lloc on s'està desenvolupant la batalla se'ls fa tan difícil que el narrador, amb tota la cortesia de què és capaç i per tal d'ajudar l'enemic, proposa solucionar a cops de puny l'assumpte que ambdós tenen pendent. Però l'enemic assenyadament remarca la inadequació d'aquest procediment. Es tracta d'una solució primitiva, desajustada al progrés i al prestigi dels respectius països que ambdós soldats representen. Finalment, ja que les propostes no resulten raonablement apropiades, el narrador proposa re-

córrer a l'atzar. De manera que si de resultes de fer-s'ho a la ratlleta guanya l'enemic, aquest podrà vestir-se amb l'uniforme de l'autoòcton, que és el correcte, i fer-lo presoner, com correspon al codi de bona conducta militar. En el cas contrari, el presoner seria l'enemic, a qui, d'una manera escalent, es desposseiria les coses que du. Després de diferents deliberacions expressades amb la més correcta de les formes, els dos enemics s'han posat d'acord i decideixen jugar amb el seu destí més immediat.

La sort afavoreix el soldat autoòcton, que aquella mateixa tarda entra al campament per oferir el botí a la màxima autoritat militar, el general. Aquest, cofoi pels esdeveniments, tal com estableixen els bons costums castrens, vol recompensar la proesa del soldat autoòcton. I en preguntar-li què vol a canvi, aquest li respon que si no li fa res —la bona educació sempre el caracteritza— es quedaria amb la bicicleta.

Tot el conte està al servei d'una idea: l'absurditat de la guerra. Un fet sorprenent traspal·la la placidesa que està vivint el narrador. La conducta dels personatges, d'acord amb el paper que els toca jugar, se sotmet a consideració en un diàleg ple de plantejaments raonablement absurds o absurdament raonables. Es desmitifica el rol del soldat, ja no només pels orígens de la indumentària que du l'enemic, els estris que porta i les estratègies que segueix, sinó pel fet que l'autor situa els personatges en un àmbit en què la conducta bèl·lica que els és pertinent no té cap mena de sentit. El dubte a l'hora de prendre alguna determinació sempre està pautat pel codi de conducta social, aquí, el militar. De l'absurditat de les diferents situacions se'n deriva, cada cop amb més intensitat, la idea que el codi de

conducta a què està sotmès l'home en estat de guerra és del tot irracional.

El conte introdueix la idea de joc. Decisions tan transcendents per a la humanitat com les que tenen a veure amb la guerra aquí es prenen a l'atzar. I el comportament dels oponents acaba convertint-se en un joc entre dues criatures. La lògica de l'absurd que va amaratant els esdeveniments i el comportament dels personatges troba una ajustada decisió en el final del conte. Construint com un cop d'efecte per l'autor, el narrador es decideix com un nen enlluernat per la bicicleta com a recompensa dels seus actes heroics o antiheroics, depèn des d'on es miri.

L'humor hi té una presència continuada. En la manera antiheroica amb què apareix l'enemic, les estratègies que segueix i en les diferents actituds de respecte cap a l'altre que, fora de lloc, adopten els oponents. Les motivacions dels personatges, dependents amb un exagerat servilisme de les convencions socials, són senzillament les d'uns nens que juguen a fer la guerra. Les referències al progrés i a les institucions a les seves mans prenen un caràcter plenament desmitificador.

Quant al llenguatge, els diàlegs estan construïts amb la transposició d'un registre col·loquial per tal de guanyar versemblança en el tractament dels personatges. Un llenguatge col·loquial que en tot moment resulta extremadament correcte. L'austera elegància del model lingüístic de Calders es combina també amb fórmules provinents de la tradició del conte oral com ara «Un dia...», a l'inici de la narració, i «vet aquí que», més endavant.

«Fet d'armes» és, al nostre entendre, un conte canònic pel que fa a la narrativa de Pere Calders. En poc

espai, l'autor, amb un llenguatge planer i correcte —d'aquí la seva efectivitat—, construeix, a partir d'un fet sorprenent, un món sotmès a les convencions de la conducta que satisfaria les expectatives posades en un bon soldat. L'autor dibuixa amb ironia les diferents situacions en què es troben els personatges i les seves actituds. Una ironia que mai deixa de tractar-los amb tendresa. Però que quan la trobem al servei de la desmitificació del que aquests personatges representen, adquireix un matís subtilment més dur. La cortesia del bon soldat se sotmet a una ridiculització que pren sentit en una concepció més general de la guerra com un dels fets més absurds de la conducta humana. L'ésser humà en aquest context es comporta com un nen sotmès a les pautes de conducta que el comminen a l'absurd. Amb el decòrum escaient, això sí!

plifica als contes, més ens acostarem al seu lúcid i necessari missatge.

Calders reclama un món diferent, on el progrés tècnic no siga equivalent de guerres, on les persones perden la seua condició d'autòmats per esdevenir intel·ligents i lliures, sense conformar-se a viure d'una manera estereotipada i preprogramada per altri. Un món on càpiga la imaginació, els somnis, la màgia, la diferència, la similitud, el respecte... totes aquelles facetes, al capdavall, de la vida moderna que Pere Calders constata que van perdent-se o que són marginades perquè no tenen una explicació oficial.

Aquest missatge, però, se'ns transmet d'una manera suau i subtil. I el final formalment tancat dels seus contes no impedeix la posterior reflexió destinada a subvertir imperceptiblement, un cop hem entrat en l'agredolç joc que ens ha proposat. Una profunda reflexió, per bé que escèptica, sobre la naturalesa de la humanitat i la condició humana que, sota l'aparença de l'acudit fútil o l'absurditat més incongruent, s'amaga a l'endins dels seus contes.

V

COMENTARI DEL CONTE *L'ARBRE DOMÈSTIC*

Si podem considerar *Cròniques de la veritat oculta* com la col·lecció de contes més paradigmàtica de Pere Calders ja que s'hi condensen i exemplifiquen moltes de les cons-tants de tota la seua narrativa, *L'arbre domèstic*, al seu torn, resultaria un bon exemple per il·lustrar molts d'equieixos elements clau. Primer que res, ens trobem amb una estructura que respon a l'esquema que, des de les seues narracions primerenques, utilitzarà Calders: un personatge, que fa les

funcions de narrador en 1a. persona, en una situació estable, que serà trasbalsada per l'aparició d'un fet insòlit. A conseqüència de la interacció entre ambdós, personatge i fet insòlit, es desencadenarà tota l'acció fins a provocar un desenllaç tancat formalment.

Com veiem, l'element desencadenant de la narració serà el que anomenem fet trasbalsador que, en aquest cas, es tracta d'un fet inversemblant, en contradicció amb les lleis físiques o naturals. La transgressió de les lleis naturals procedeix del fet que un arbre creix, de cop i volta, al bell mig del menjador d'una casa. A l'esguard de la naturalesa del fet trasbalsador conclourem que aquest conte pertany als denominats de «realisme màgic», que és el tipus predominant d'aquest llibre.

L'aparició de l'arbre té unes connotacions espacials suggestives. En principi el títol ja ens indica, mitjançant l'adjectiu «domèstic», que l'espai on s'esdevé l'aparició és una casa, entesa en el sentit de llar. La casa és un motiu que apareix en molts contes caldersians i que simbolitza l'ordre estable de la realitat quotidiana, una establilitat inicial en què el protagonista es mou segur; l'alteració de la realitat física de la casa suposarà un trencament amb la quotidianitat i amb la lògica del personatge que, de cop i volta, comença a dubtar del terreny que trepitja.

El narrador, com en la majoria de contes de *Cròniques de la veritat oculta*, coincideix amb el protagonista i narra, en primera persona, uns fets passats que li han ocorregut. Aquest recurs, utilitzat en la literatura fantàstica tradicional per donar versemblança als fenòmens fantàstics que hi apareixen, no té aquesta finalitat en Calders. Ben al contrari, el narrador en 1a. persona només és un mitjà més per intensificar la sensació d'absurd que intenta en cada un dels seus contes. Així el lector s'aproparà a la

ficció sense voler, ni poder, interpretar-la segons els codis d'interpretació de la realitat.

El joc s'estableix, per tant, en la ficció però no té, ni de bon tros, una funció evasiva sinó tot el contrari. El conte, al capdavant, és una caricatura —la tècnica predilecta de l'autor— de la realitat, amb tot el que això comporta d'exageració però també amb tot el que planteja d'afioració dels defectes o singularitats més essencials.

En aquest conte el narrador en 1a. persona és un personatge familiaritzat, com molts dels caldersians, amb uns esdeveniments extraordinaris que constitueixen el bagatge dels seus nombrosos secrets. Aquests secrets són equiparats amb veritats ocultes o, almenys, «en pugna amb la veritat oficial», la qual cosa, però, no provocarà cap suspicàcia envers aquestes. Altrament, aquests esdeveniments perdran la seua capacitat de transgressió i seran assimilats de tal manera que no qüestionen el seu codi de seguretats.

L'aparició del fet trasbalsador exerceix un paper insubstituïble en l'arquitectura de l'enginy literari. Funciona d'acord amb la intenció de l'autor de portar les coses al límit, a l'absurd. Per això la seua inversemblança accentuarà aquesta intenció, que es veurà encara incrementada amb la confessió del protagonista respecte a la freqüent aparició de fenòmens semblants.

Calders no sol utilitzar massa referències espacials (si no tenen una funció específica en la narració) o cronològiques. En aquest conte no hi ha cap referència i, per tant, no està parlant-nos de cap país en concret ni, el que és més interessant, de cap temps en concret perquè, al cap i a la fi, els seus temes són temes universals en el més ampli sentit de la paraula.

Potser l'aspecte més interessant en els contes caldersians siguem els seus personatges, al voltant del comporta-

ment i la mentalitat dels quals l'autor fa girar el seu món. En aquest conte n'apareixen dos, només dos, i amb poques descripcions físiques. L'aparent esquematisme no és més que un altre recurs de l'autor per descriure'ls psicològicament; no és que falte la descripció física sinó que els personatges són així: esquemàtics, automàtics, cap-quadrats.

Un és el personatge calderesià per antonomàsia: un home urbà, normal i corrent, amb un codi de seguretats inalterable que regeix les seues actuacions com si d'un automata es tractàs; sempre necessitat d'una resposta per a totes les coses que li passen, que només troba i busca en les veritats oficials, emanades del poder, l'única font d'alimentació dels seus codis de seguretat. És una persona, d'aparença segura, però desvalguda i fràgil en el fons, amb déficit de comprensió i ajuda per part dels altres; solitari, «no tenint persona estimada a qui confiar certes coses» a pesar de viure en una ciutat.

No utilitza, però, el fet traspalsador (és a dir, el coneixement del fet que hi ha altres veritats distintes de les oficials) per a la transgressió. Pel contrari, aqueixes veritats ocultes que li han ocorregut el reafirmaran en la necessitat que té de l'estat, en funció del qual totes les coses prenen sentit per a ell perquè, d'alguna manera, li eviten la por a allò desconegut o inesperat.

L'altre personatge és el capità, símbol del poder. La descripció física que se'n fa, «amb uns grans bigotis», respon a l'arquetípic caricaturesc. Aquesta funció d'arquétip vindrà confirmada pel mateix narrador quan afegeix «com sempre». Per altra banda, la tria de l'ofici no serà tampoc gratuïta ja que és simptomàtic que el funcionari de l'estat triat siga justament el que té les funcions de vigilar, guardar o, inclús, reprimir aquells que van en contra de les veritats oficials. S'estableix un diàleg entre ambdós

que ens mostrarà com és d'absurda la situació: per un costat tenim el personatge narrador, ciutadà model segons els esquemes de la societat, que se'n va a informar a la policia de l'existència d'un fenomen inexplicable.

Les respostes del capità, representant de l'estat, tindran la funció de simbolitzar les diferents reaccions d'un estat, de qualsevol aparell de poder, segons el comportament dels ciutadans i la seua capacitat d'acceptació de les veritats oficials: seguretat absoluta de la impossibilitat de les veritats no oficials, violència repressiva, apel·lació a la responsabilitat dels ciutadans i els diners, com a últim recurs, el més definitiu i valuós segons l'escala de valors «real», que no «oficial», del sistema.

El canvi d'arguments del capità ens informarà, a més, sobre la «lògica» del sistema que representa: allò important no són les veritats oficials sinó el manteniment del sistema que les propaga i fa necessàries, segons convinga.

Ens trobem, però, amb un ciutadà model que es creu, molt més que el representant del sistema, *totes* les veritats oficials perquè *només* elles conformen el seu codi de seguretats. És un personatge, per altra banda, necessitat que se li poden presentar en la vida. Només «mobilitzant», en un cas d'emergència, el magatzem de fórmules trobarà, a la fi, un manament bandejat (per suposar-lo ineficient?) pel mateix *policia*: «L'interès nacional» és la frase clau que ha engegat el seu mecanisme i que la consigna emblemàtica espera d'ell. Ironícament, Calderes acaba el conte convertint l'acte de submissió del personatge a la veritat oficial en un gest grotesc de patriotisme desinteressat.

És un personatge en la frontera, en els límits, el ciutadà fidel i complidor de *totes* les veritats oficials, el que actua *sempre* d'acord amb el que li manen i que només

busca la solució als seus problemes, que s'accontenta amb el tipus d'agraïment *oficial*, «la carta d'agraïment del rei» i que rebutja «el xec amb diners» perquè, al capdavall, és un personatge que ignora els mecanismes reals del sistema ja que només veu i creu el que li diuen les consignes oficials.

Com ja hem esmentat, l'humor no sol ser-hi gratuït, i ajuda a crear el clima narratiu i a embolcallar-lo amb un fons gris i mediocre, amarg com la solitària vida del personatge. La recurrència de les incongruències, a més de provocar el somriure, ajuda a crear la situació d'absurd que busca l'autor.

Tot té una funció al servei de la línia temàtica del conte. Des de l'humor aparentment visual: «un vestit l'elegància del qual no podria explicar perquè el tapaven els galons», que afegiria al seu caràcter còmic tant informació sobre la importància per les formes en la nostra societat com que simbolitzaria el representant de l'estat. O la incongruència semàntica de «prenent llum», on la utilització del verb «prendre» insistiria en el caràcter materialista del personatge, ciutadà model d'una societat materialista, en voler apropiat-se fins i tot un bé natural i de moment inexhaurible com és la llum solar.

Al cap i a la fi, tot es connecta per endegar l'artifici i crear en el lector aqueixa sensació d'absurd que posarà de manifest les conductes en la frontera, en el límit, que és l'indret on aqueixes conductes manifesten més clarament la seua màxima acritud.

El desé paràgraf podria ser considerat com el catalitzador per comprendre'n el significat. El capità esmenta les veritats oficials que podrien veure's en perill si s'acceptés l'existència de l'arbre (que exemplificaria tot allò no assumit pel sistema), totes elles de caràcter absurd: l'alçament revolucionari, la declaració de guerra i la divinitat

del rei. L'autor, però, en triar aquesta trinitat, n'ha situat una que compleix la funció d'assegurança de la capacitat receptora del lector envers el missatge: la divinitat del rei. Aquesta veritat oficial esgrimida pel capità funcionaria com a demostració de l'absurditat de totes tres. I no per la impossibilitat de formar part del corpus de veritats oficials de molts poders (ja que n'ha format part durant molts segles i encara a hores d'ara funciona en més d'un indret), sinó per la seua inadequació temporal i espacial. Se'ns aclareix així com és d'absurd el mecanisme que ha generat totes tres i, per extensió, totes aqueixes veritats oficials que, sovint, se'ns imposen o que, incapacitats per escapar-nos-en, creiem veritaderes.

Hem comentat, doncs, tota una sèrie de factors que, hàbilment distribuïts al llarg del conte, produeixen l'artifici, l'obra ben feta d'un escriptor que sap què vol dir i com dir-ho: l'estructura amb la situació d'estabilitat inicial característica; la utilització d'elements fantàstics en funció de l'aparició dels quals es desenvolupa la narració; els personatges arquetípics; l'humor amb tot un seguit d'incongruències, la combinació de les quals condurà cap a l'absurd, la ironia, el llenguatge clar i efectiu... Amb els dos nivells, formal i de contingut, perfectament inserits dintre la narració de tal manera que deixen de tenir caràcter gratuït o intrascendent per jugar una funció específica i buscada per l'autor en el significat profund de la narració. I tot això, utilitzant tècniques per crear la sorpresa i la perplexitat en un còctel breu i eficaç capaç d'accontentar el lector més exigent.